

N.V. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ

DE IJSEL

1/4 R. BORST & CO. DEVENTER. TEL. 4341

PIET SMEELE

vormgever bij De IJsel (1934-1949)

van P. Smeele en R.F. Berends

Piet Smeele, vormgever bij De IJsel (1934-1949)

*P. SMEELE EN R.F. BERENDS**

Toen Piet Smeele in 2001 overleed vonden zijn kinderen tot hun verrassing in enkele laden en mappen een verzameling van het werk van hun vader. Het grootste gedeelte daarvan was gemaakt in de tijd dat hij werkzaam was als vormgever bij drukkerij De IJsel in Deventer. Het betrof materiaal uit de periode 1934-1949. Het werk was in 1949 opgeborgen, het jaar waarin een droom voor Smeele in vervulling ging. Hij kreeg een baan aangeboden in het onderwijs als leraar tekenen en kunstgeschiedenis. De nalatenschap biedt een prachtig tijdsbeeld van de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw. Ze is tekenend voor het vakmanschap van Smeele en voor de tot grote hoogte stijgende kwaliteit van het drukwerk bij drukkerij De IJsel. In het voorjaar van 2011 wordt het werk dat Smeele naliet en maakte voor De IJsel overgedragen aan Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek. Ter gelegenheid van deze overdracht zal in een tentoonstelling aandacht geschonken worden aan het vakmanschap van Smeele. In dit artikel, dat aansluit bij de tentoonstelling, staan we stil bij Smeele, vormgever bij De IJsel, maar toch vooral tekenleraar.

Piet Smeele

Afbeelding 1. Pieter Smeele (1910-2001), gefotografeerd in de jaren zestig.

Pieter Smeele wordt op 8 maart 1910 geboren als oudste zoon van Johannes Laurentius Smeele, afkomstig uit Alphen aan den Rijn en Antje Meulenbroek uit Kwadijk. Vader Johan is typograaf van beroep en werkt een aantal jaren op de indertijd zeer moderne drukkerij van cacao-fabriek Van Houten te Weesp en daarna bij drukkerij Van Wetter & Co. aan de Veldweg in Bussum. Het is zijn vaste voornemen om van zijn drie zonen degelijke vaklieden te maken en ze worden daarom alle drie naar de ambachtsschool gestuurd. Piet wordt schilder, Joop timmerman en Kees machinebankwerker. Alle drie benutten ze de doorstroommogelijkheden die het onderwijsstelsel in die jaren biedt en ze voltooien een hbo-opleiding. Ze worden respectievelijk tekenleraar, architect en hoofdwerktuigkundige op de grote vaart.

Piet komt terecht op de Rijksnormaalschool voor het Tekenonderwijs, gevestigd te Amsterdam op de zolders van het Rijksmuseum. Het diploma verschaft hem de bevoegdheden tekenles te geven in het middelbaar onderwijs. De opleiding is breed: tekenen, schilderen, grafische technieken en kunstgeschiedenis. Voor dat laatste vak is Huib Luns

Afbeelding 2. Portret van Puck van de Kieft, 1930.

Afbeelding 3. Embleem Piet D. Petersen en Piet Smeele.

Afbeelding 4. Vroeg reclamewerk uit de Larense tijd.

een van de docenten. Er zijn slechts enkele werken van Smeele uit deze periode bekend: een getekend portret uit 1930 van zijn latere vrouw, Puck van de Kieft, nog een portret, twee etsen en een ter plaatste gemaakte schets van de brand van het Paleis voor Volksvlijt in 1929.

Na zijn studie gaat hij op zoek naar een baan in het onderwijs en komt terecht op de ambachtsschool in Hilversum, waar hij zijn jongste broer Kees in de klas krijgt. Bezuinigingen maken al snel een voorlopig einde aan zijn onderwijs carrière; de klassen worden groter, de aantallen leraren kleiner, hij staat dan ook al snel weer op straat. Onderwijsbanen zijn uiterst schaars en samen met zijn studiegenoot Piet Petersen begint hij in Laren (NH) een bureau voor reclamewerk en portrettekenen.

Erg veel perspectief moet deze onderneming de twee jeugdige firmanten niet geboden hebben; ze gaan na enige tijd hun eigen weg. Piet vertrekt in 1934 naar Deventer waar hij reclametekenaar wordt bij drukkerij De IJssel. In 1935 trouwt hij met zijn jeugdliefde Puck van de Kieft en het echtpaar vestigt zich in een gloednieuwe huurwoning op de Worp in Deventer. Daar worden hun drie kinderen geboren in 1937, 1940 en 1946.

De Tweede Wereldoorlog betekent een diepe ingreep in het bestaan van Piet en zijn gezin. Hij is als jongeman dienstplichtig soldaat geweest en wordt in 1939 als gevolg van de oorlogsdreiging weer gemobiliseerd, met als standplaats de Grebbelinie. Daar neemt hij in 1940 als hospitaal-soldaat deel aan de slag om de Grebbeberg. De idyllische woonplek op de Worp blijkt in oorlogstijd ook bezwaren te hebben. Naarmate de oorlog vordert nemen de bombardementen op de nabije spoorbrug in aantal en hevigheid toe en wordt de stad – aan de overkant van de IJssel – moeilijk bereikbaar.

Het werk voor De IJssel gaat door, en ondanks de toenemende schaarste van papier en andere onmisbare attributen, slaagt het bedrijf erin het personeel aan het werk te houden. De markt voor reclamewerk krimpt, al zullen veel ouderen zich nog een door Piet ontworpen succesartikel uit die dagen herinneren: de Flipposcoop (zie afb. 51). Dat is een kartonnen theatertje, waarin de strips van Flipje konden worden gedraaid. De bekende Flipje-reclameboekjes zijn overigens ook bij De IJssel gedrukt.

Er worden in de crisis- en oorlogstijd ook grote aantallen Ansichtkaarten geproduceerd, van foto's, tekeningen en aquarellen.

Afbeelding 5. Stadsgezicht van Deventer.

De laatste maanden van de oorlog is de situatie op de Worp door de bombardementen zo gevaarlijk geworden dat het gezin uitwijkt naar Wilp in de gemeente Voorst. Daar zijn ze aanvankelijk gehuisvest in een boerderij, later in een kippenhok. Een paar jaar eerder, in 1941, maakt Smeele hier een schilderij van een boerderij op De Wilpsche Klei langs de IJssel (afb. 54). Het betreft een van de zeer weinige schilderijen die hij gemaakt heeft.

De rust in Wilp is tijdelijk, want juist op die plek steken de Canadese eenheden van oost naar west de IJssel over. Het kippenhok ligt in de frontlinie.

Half april 1945 volgt de bevrijding. Het gehavende huis op de Worp kan worden opgelapt, het oudste kind kan weer naar school en Piet kan weer dagelijks naar de drukkerij. Een serie Ansichtkaarten ter viering van de bevrijding wordt in zo'n grote oplage verspreid dat er nu

nog regelmatig exemplaren opduiken. Verschillende gezinsleden hebben voor de afbeeldingen geposeerd.

Voor De IJssel worden weer talloze ontwerpen gemaakt, waaronder vele kalenders. Gelithografeerde stadsgezichten en landschappen worden jarenlang hergebruikt voor steeds andere opdrachtgevers.

De oorlog blijkt niet voorbij. Er worden troepen naar Indonesië gestuurd en omdat er behoefte is aan ervaren krachten wordt Piets lichterling als een van de eerste opgeroepen. Wettelijk is dat niet toegestaan – men had eerst jongere lichterlingen moeten mobiliseren – maar ook hier blijkt gelijk hebben iets anders dan gelijk krijgen. Gedurende de oorlog is burgerlijke ongehoorzaamheid een onmisbare overlevingsstrategie, die ook nu noodzakelijk blijkt. Piet negeert de oproep, weet zijn rentree in het militaire apparaat een aantal maanden uit te stellen en uitzending naar Indonesië te voorkomen. Hij ervaart deze periode als soldaat als verspilling van tijd – maar hij kan tenminste in het weekend naar huis.

Er volgt nog een periode bij De IJssel, tot Piet in 1949 eindelijk bereikt wat hij altijd heeft gewild en waarvoor hij is opgeleid: een baan in het onderwijs. Hij wordt leraar aan de ambachtsschool in Enschede. Met hoeveel plezier hij ook bij De IJssel gewerkt heeft, het onderwijs ziet hij toch als zijn uiteindelijke bestemming.

Na vijf jaar stapte hij over naar het middelbaar onderwijs en wordt leraar aan het Stedelijk Lyceum te Zutphen. Hij keert terug naar de IJsselstreek, blijft er en vervult het leraarschap met hart en ziel tot zijn pensionering in 1975. In 1984 overlijdt zijn vrouw. Na enkele jaren is er een nieuwe partner, oud-collega Karin Waardenburg. Piet Smeele overlijdt op 25 december 2001, 91 jaar oud.

Als Piet in 1949 uit Deventer vertrekt worden de banden met De IJssel niet helemaal doorsneden. Af en toe zijn er nog kleine klusjes, zoals het maken van boekomslagen en

nog jarenlang ontwerpt hij de kalender voor de Apeldoornse Nettenfabriek, waarvoor hij onveranderlijk afbeeldingen gebruikt van stoere vissersschepen in woeste zeeën, vermoedelijk precies zoals de opdrachtgever dat wenst.

Uit het weinige vrije werk dat hij heeft nagelaten blijkt dat hij een voortreffelijk tekenaar en grafisch ontwerper was. Toch zijn er maar één schilderij en slechts enkele tekeningen overgeleverd. Fotografie wordt voor hem het favoriete expressiemiddel en hij bereikt daarin technisch en artistiek een hoog niveau.

Een korte geschiedenis van drukkerij De IJsel

Afbeelding 6. Rens Borst (1875-1953).

'Het drijven van handel in alles wat in den meest uitgebreiden zin van het woord behoort tot het drukkers- en uitgeversvak'

Op 16 april 1899 sticht de uit Noord-Holland afkomstige Rens Borst (1875-1953) een boek- en handelsdrukkerij aan de Molenstraat 68, hoek Lindenstraat (huidige adres Molenstraat 33) in Deventer.

De keuze van Borst voor Deventer heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat hij een goede vriend en aange-trouwd familielid is van Æbele Everts Kluwer (1861-1933). Rens Borst is de jongere halfbroer van Antje Blom, met wie Kluwer in 1888 trouwt. Borst is een zoon uit het tweede huwelijk van Antjes moeder. Als het echtpaar Kluwer zich in 1888 in Veendam vestigt, trekt Borst, dan nog een dertienjarige jongen, bij hen in.¹ Æbele Everts Kluwer vestigt zich in 1891 in Deventer als uitgever.

Borst volgt het gezin Kluwer in 1899 naar Deventer. Zijn boek- en handelsdrukkerij wordt met steun van Kluwer

opgericht.² Het eerste drukwerk, in vierkleurendruk, komt in mei van de persen en betreft een reclamecirculaire voor het eigen bedrijf.

De eerste klant is de uitgeverij van Kluwer.³ Deze plaatst bij Borst in 1899 een bestelling van duizend enveloppen.⁴ Kluwer heeft behoefte aan voldoende en betrouwbare drukcapaciteit van goede kwaliteit, bij voorkeur zo dicht mogelijk bij hem in de buurt. Zo kan hij zelf een oogje in het zeil houden.

De overname van een steendrukkerij, al een jaar na de oprichting, biedt Borst de mogelijkheid om meer dan alleen boeken te drukken. De werkruimte aan de Molenstraat wordt uitgebreid, het kantoor wordt aan de Lindenstraat gevestigd. Kluwer ziet al snel in dat Borst een vakman is en geen zakenman. Hij weet de zwager van Borst, C. Diepsmeer, over te halen deel te nemen in de firma. Deze associeert zich in 1903 met Borst en zal zich met name op het zakelijk beheer richten.⁵ De firmanaam wordt gewijzigd in Boek- en Steendrukkerij De IJsel, R. Borst & Co.

De doelstelling van de firma wordt breed geformuleerd: 'het drijven en exploiteeren van een drukkerij, het aankopen, verkopen en uitgeven van manuscripten, het drijven van

Afbeelding 7. Boek- en Steendrukkerij De IJsel, R. Borst & Co. aan de Molenstraat.

Afbeelding 8. De nieuwbouw aan de Hoge Hondstraat, begin jaren twintig.

IJsel zal gedurende zo'n twintig jaar de huisdrukker van uitgeverij Kluwer zijn.⁹ Zo drukt De IJsel bijvoorbeeld in 1907 de gerenommeerde Kluwer-periodiek *Vraag en Aanbod*, of zoals dit weekblad ook wel bekendstaat: ? & !.

Al snel wordt de locatie aan de Molenstraat te klein en wordt er besloten nieuwbouw te plegen aan de rand van de middeleeuwse binnenstad langs het spoor naar Zwolle, aan de Hoge Hondstraat, hoek Schurenstraat. De nieuwe fabrieksgebouwen worden in 1912 in gebruik genomen.

In datzelfde jaar start Kluwer in de Polstraat een eigen huisdrukkerij. Het bedrijf is echter allereerst uitgever en zal nog regelmatig buitenshuis, zoals bij De IJsel zijn uitgaven laten drukken. Uiteindelijk zal Kluwer echter een eigen, moderne en goed geoutilleerde drukkerij opbouwen, de dochteronderneming nv Drukkerij Salland. Als het zover is heeft drukkerij De IJsel zich al tot een zelfstandige drukkerij met de nodige faam ontwikkeld.

Al snel wordt er op de nieuwe locatie voor de steendrukkerij een offsetpers aangeschaft. Het bedrijf zal in de jaren daarna het machinepark voortdurend blijven vernieuwen. Men kiest de bazuinblazers als handelsmerk, zoals afgebeeld op het boekje dat in 1949 verscheen, ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de drukkerij.

In 1923 wordt de firma omgezet in een naamloze vennootschap. Vanaf dat moment

handel in papier, lettersoorten en alles wat in den meest uitgebreiden zin van het woord behoort tot het drukkers- en uitgeversvak'.⁶ In 1906 verstrekt Kluwer een lening voor het vernieuwen van het machinepark, welke lening hij later nog verhoogt tot f 22.000,-.⁷

De firma groeit gestaag. In 1907 werken er al ruim vijftig personen.⁸ Men experimenteert en vernieuwt in de typografie en de lithografie. Dat uit zich in de aanschaf van nieuwe zetmachines, het toepassen van nieuwe drukprocessen en in het verwerken van kleurenfoto's in het drukwerk. De IJsel is dan een van de weinige drukkerijen in het land waar met een Monotype zetmachine gewerkt wordt, een machine waarmee losse letters gegoten worden. Dit procedé levert kwalitatief hoogwaardig zetsel en heeft bovendien als groot voordeel dat het zetsel gemakkelijk gecorrigeerd kan worden.

De relatie met het bedrijf van Kluwer blijft aanwezig. Drukkerij De

Afbeelding 9. Het vignet met de bazuinblazers, 1949 (ontwerp: P. Smeele).

Afbeelding 10. De nieuwbouw aan de Hoge Hondstraat uit de jaren zestig.

makers gemaakt en ook stafkaarten voor het Duitse leger.

Toch staat De IJsel tot in de Amsterdamse verzetskringen bekend als drukkerij voor clandestien drukwerk. Dat werk gebeurt dan wel in de nachtelijke uren.

Een van de vooroorlogse klanten was de Amsterdamse bankier en zakenman F. Hoes. Hoes was ook verbonden aan de uitgeverij Joost van den Vondel, eveneens een vaste klant van De IJsel. Hoes verzorgt in de oorlog een aantal clandestiene uitgaven. Een zestal wordt bij De IJsel gedrukt, zoals de uitgave *De eerste brief van den apostel Paulus aan den Corinthiërs*, die in 1945 verschijnt bij drukkerij Aen de Rivier, een schuilnaam voor nv Drukkerij De IJsel in Deventer. Ook voor andere clandestiene uitgeverij De Spieghele te Amsterdam. Omdat van dit drukwerk geen administratie wordt bijgehouden, kan het tamelijk onopgemerkt gedrukt worden.¹⁰

Ten tijde van de viering van het vijftigjarig bestaan in 1949 trekt Borst zich terug uit de dagelijkse leiding van het bedrijf. Zijn zoon, R. Borst jr. neemt zijn plaats in. Borst senior overlijdt in 1953.

Begin jaren vijftig wordt er aan de achterzijde van het gebouw, aan de Schurendwarsstraat en de Ooievaarstraat nieuwbouw gepleegd en later wordt ook het oude gebouw van de Handelsschool aan de Ooievaarstraat in gebruik genomen. Midden jaren zestig bouwt De IJsel aan de Ooievaarstraat een nieuwe grote productiehal. Dat gebeurt dwars

draagt de drukkerij de naam nv. Boek- en Steendrukkerij 'De IJsel', voorheen R. Borst & Co. Borst en Diepsmeer worden beiden directeur.

De IJsel legt zich ook toe op het vervaardigen van kleur- en staalkaarten. Dit onderdeel wordt in 1927 verzelfstandigd tot de firma Multicolor, voorheen R. Borst & Co. Multicolor krijgt een eigen vestiging aan de Tabakswal in de voormalige sigarenfabriek van Hooyer en zal na de Tweede Wereldoorlog zijn intrek nemen in de voormalige sigarenfabriek van Müller & Co. aan de overzijde van de Hoge Hondstraat. Als deze in 1949 afbrandt, vindt Multicolor opnieuw een locatie op de plaats van een voormalige sigarenfabriek. Ditmaal betreft het het pand van Bijdendijk & Ten Hove, aan de Jacob Reviusstraat.

In 1931 neemt J.A.C. Diepsmeer de zetel van zijn overleden vader in de directie van het bedrijf in. Hij zal tot 1968 op zijn post blijven.

In de Tweede Wereldoorlog gaat een papieropslagplaats door brand verloren en een in 1939 aangeschafte nieuwe pers wordt door de bezetter weggehaald. De IJsel heeft in de oorlog uiteraard ook last van de papierschaarste en de stilvallende markt. Het bedrijf blijkt desondanks in staat om tijdens de oorlog te blijven produceren. Er worden in die tijd onder andere beeldaффiches voor de Duit-

Afbeelding 11. Kalenderplaat van De IJsel, 1932, Paul Bodifée.

over de in onbruik geraakte Schurendwarsstraat. Ook wordt de oude gevel van de fabriek aan de Hoge Hondstraat gesloopt. Technische ontwikkelingen maken veel werk op de letterzetterij overbodig. Geleidelijk verdwijnen dan ook de vele tientallen zettters uit het bedrijf. Ze vloeien af of gaan andere werkzaamheden verrichten. De IJsel heeft in de jaren zestig en zeventig rond de honderd medewerkers in dienst. Dat aantal vermindert geleidelijk tot zo'n tachtig man. De IJsel koopt het bedrijf Went & Co. uit Hilversum op. Dit bedrijf was in bezit van de rechten van het werk van Anton Pieck, wat ertoe leidt dat veel van het werk van Pieck in Deventer gedrukt wordt. In de jaren zeventig volgt een fusie met de drukkerij Flach bv in Sneek. Samen vormen Flach en De IJsel de Flevoprint Groep. Flach is een gespecialiseerde drukkerij van vooral etiketten en wikkels voor blikken, een marktsegment dat nauwelijks concurrerend is voor De IJsel.

Eind jaren zeventig staat de hele branche onder druk. Scherpe concurrentie en enorme technologische ontwikkelingen leiden ertoe dat men met steeds minder werknemers toe kan, maar ook met steeds minder drukkerijen. Er volgt ook bij De IJsel een reorganisatie. In 1982 wordt er verder afgeslankt en in 1983, als het bedrijf moet sluiten, werken er nog 55 personen bij de Deventer drukkerij.

Beide drukkerijen in de Flevoprint Groep hebben het moeilijk. Uiteindelijk gaat De IJsel in 1983 failliet. De toenmalige directeur, A.H. Parée, wordt verweten een sterfhuisconstructie toegepast te hebben door een aandelenoverdracht van Flach uit de Flevoprint Groep naar de lege bv Finerbel (later Flach Holding bv genaamd). Gezonde onderdelen van de beide bedrijven zijn zo in een aparte bv in veiligheid gebracht. De IJsel wordt daarna losgekoppeld van haar zusterbedrijf, gaat vervolgens failliet, waarna Flach in Sneek kan blijven draaien. Het leidt tot een klacht van Druk en Papier FNV en een veroordeling door de SER-fusiecommissie voor het overtreden van de fusiecode.¹¹ Maar de sluiting van de fabriek blijft een onherroepelijk feit.

In 1989 wordt een groot deel van de panden gesloopt. Tegenwoordig is aan de Ooievaarstraat nog een restant in gebruik door de rijwielspecialzaak van J. Bos en Zn. Het uit De IJsel voortgekomen Multicolor bestaat nog steeds.

Het drukwerk van De IJsel

De boek- en steendrukkerij De IJsel, v/h R. Borst & Co. bouwt vanaf haar oprichting in 1899 een goede naam op. Men is in staat om kwaliteit te leveren. Het drukwerk is zeer divers. In 1931 wordt er gesproken over 'folders, wandkaarten, plaatjes, wikkels, etiketten, kartonnagewerk, catalogi, luxe boekwerken, studie- en schoolboeken en reclamedrukwerk'.¹²

Een bijzondere traditie bouwt De IJsel op met het uitgeven van eigen kalenders. In de jaren twintig wordt daarvoor een aantal jaren achtereenvolgende Deventer kunstenaar Paul Bodifée gevraagd. Later zullen verschillende kunstenaars en eigen ontwerpers reclamekalenders voor De IJsel maken. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw is de uitgave van de fameuze kunstkalender door De IJsel jaarlijks een memorabele gebeurtenis in grafisch Nederland.

Piet Smeeles productie bij De IJsel

Er is bij De IJsel nauwgezet bijgehouden voor welke opdrachten er welk teken-, schilder- en lithografisch werk gedaan moest worden. Orders die bij De IJsel binnenkomen zijn per afdeling genoteerd in een orderboek. Zo is er ook een orderboek 'ontwerpen', waarin die orders zijn opgenomen waarvoor ook het ontwerp moest worden gemaakt. Deze administratie biedt ons inzicht in het vele werk dat Smeele bij De IJsel vaak onder grote tijdsdruk maakt.

In de orderboeken zijn de aantallen opdrachten bijgehouden. Deze gegevens zijn in de volgende tabel samengevat. We nemen aan dat Piet Smeele in vrijwel alle orders uit de periode 1934-1949 de hand heeft gehad.

Aantallen ontwerporders 1934-1949

jaar	aantal	jaar	aantal	jaar	aantal	jaar	aantal
1934	103	1938	113	1942	20	1946	65
1935	107	1939	70	1943	28	1947	45
1936	131	1940	57	1944	36	1948	44
1937	122	1941	40	1945	34	1949	46

Afbeelding 12. Piet Smeele aan het werk bij drukkerij De IJsel in 1937.

Het is moeilijk voor te stellen dat Smeele elke werkdag weer, om halfacht 's ochtends met zijn teken- of schilderwerk start en op dat tijdstip de inspiratie vindt voor weer een tekening of aquarel. Het kan daarom niet anders dan dat hij zichzelf vooral zag als een vakman, een ambachtsman met een technisch beroep. Bovendien moest er natuurlijk 'brood op de plank' komen. Dat betekent ook dat hij regelmatig tot in de late uren doorwerkt aan opdrachten die af moesten komen. En zoals hij later met hart en ziel leraar zal zijn, is hij bij De IJsel vooral een technisch vakman.

Anders dan sommige collega-vormgevers heeft Smeele nooit een bestaan als vrij kunstenaar geambieerd. Hij voelt zich geen kunstenaar, en zeker geen kunstenaar, geschreven met een grote K. Hij verkeert niet in een artistiek milieu, al heeft hij in die kringen wel vrienden, zoals de broer van de cineast Haanstra, Johan Haanstra, die docent was op de AKI in Enschede.

Hij is ook niet naar de academie gegaan, maar heeft op de Rijksnormaalschool voor het tekenonderwijs een gedegen vakopleiding genoten. Hij is geboeid door de technische

Afbeelding 13. Piet Smeele met een aantal collega's geportretteerd bij De IJsel: Smeele staand uiterst links, midden achter de tafel Wessel Jansen, links achter Jansen staat Wolter Oort, derde van rechts is Willy Cellarius (boekhouding).

kant van zijn beroep, altijd in de weer met lenzen en gereedschappen.

Als hem, op grond van zijn opleiding en werkkring, een vermelding in het vermaarde *Lexicon van Nederlandse beeldende kunstenaars* van P.A. Scheen wordt aangeboden, weigert hij. Hij ziet zich niet als kunstenaar, maar kunst speelt wel een belangrijke rol in zijn leven. In zijn tijd bij De IJsel maakt hij 'gebruikskunst'; zijn eigenlijke bestemming is het om anderen naar kunst te leren kijken, en hun eigen talenten op dat gebied te onderkennen en te ontwikkelen.

De omvang en de veelzijdigheid van drukkerij De IJsel leiden ertoe dat men een breed scala van orders, ook heel gecompliceerde, aankan. Er zijn afdelingen voor de verschillende druktechnieken, maar ook voor stans- en kartonnagewerk, zodat er naast boeken, periodieken, affiches en folders ook verpakkingen en showcards gemaakt kunnen worden. De ontwerpen daarvoor worden geleverd door een door de klant of door de drukkerij op ad-hocbasis ingehuurd ontwerper, al dan niet verbonden aan een reclamebureau. Als in 1934 Piet Smeele in dienst genomen wordt, heeft dat voor het bedrijf aantrekkelijke kanten. Men kan klanten een completer pakket bieden, van idee tot compleet product. Bovendien leidt het tot snellere en soepelere communicatie tussen ontwerper en uitvoerder. De ontwerper-in-eigen-huis weet immers precies wat het bedrijf allemaal kan maken, en wat niet. Uiteraard betekent dat niet dat alle ontwerpen nu intern worden gemaakt; dat hangt van de interne mogelijkheden en van de wensen van de klant af. De acquisitie van de opdrachten vindt plaats door vertegenwoordigers; die onderhouden

het contact met de klanten. Piet Smeele levert zo nodig een of meer proefontwerpen en vervolgens een definitief ontwerp, dat na goedkeuring wordt uitgevoerd. Hij gaat niet zelf de klanten langs, al zal er zeker incidenteel contact zijn geweest.

Piet Smeele is een kind van zijn tijd geweest. Hij houdt zijn vakliteratuur bij; hij leest de *Revue der Reclame*, het *Drukkersweekblad*, *Gebrauchsgraphik*, *Modern Publicity* en een aantal fototijdschriften. De grote verscheidenheid aan opdrachten en vooral aan opdrachtgevers betekent ook een grote verscheidenheid aan eisen die aan het resultaat gesteld worden, en dat maakt het onmogelijk één specifieke, herkenbare stijl te ontwikkelen. De trends van zijn tijd zijn in zijn werk terug te vinden.

Het feit dat De IJsel met Smeele een eigen vormgever in dienst had, mag bijzonder genoemd worden voor een drukkerij, die zich geen uitgeverij noemt. De meeste drukkerijen produceren in die tijd drukwerk voor hun klanten, dat slechts aandacht behoeft in de opmaak, en er worden gespecialiseerde vormgevings- en reclamebureaus ingeschakeld als er ontwerpwerk gedaan moet worden.

Vormgever van bijna alles

Drukkerij De IJsel verzorgde zelf geen reclamecampagnes, maar maakte wel zo ongeveer alles wat uit zulke campagnes voortvloeide. Het was een veelzijdig bedrijf dat niet alleen verschillende druktechnieken in huis had, maar ook het werk kon verzorgen dat aan het drukken voorafging, zoals het maken van ontwerpen, of dat wat erop volgde, zoals stans- en kartonnagewerk.

Afbeelding 14. Affiche Turmac, 1939.

Piet Smeele ontwerpt bij De IJsel reclamedrukwerk, affiches, kalenders, boekomslagen, briefpapier, ex librisen, menu's, kaarten, sluitzegels, verpakkingen, maar ook spellen en kleurboeken. Daarbij wordt van alle denkbare grafische technieken gebruikgemaakt en in toenemende mate van fotografie. Hij verkent de mogelijkheden van de kleinbeeldfotografie, koopt een Leica en stort zich al vroeg op de kleurenfotografie.

Uit het nagelaten werk blijkt zijn veelzijdigheid. Het orderboek laat echter zien dat het nagelaten werk slechts een fractie is van wat hij in die jaren heeft gemaakt; een veelvoud daarvan is wel geregistreerd, maar niet bewaard gebleven.

Soms draagt het werk naast de naam van De IJsel ook de eigen signatuur van Smeele. Hij gebruikt daar zijn gehele naam voor, maar soms ook alleen zijn initialen.

De meest opvallende producten van de hand van Smeele zijn de grote affiches. Een aantal jaren achtereenvolgend maakt hij een affiche voor de sigarettenfabriek Turmac.

De affiches worden aan het eind van de negentiende eeuw als kunstobject populair door kunstenaars als Jules Chéret, Henri de Toulouse-Lautrec en Alphonse Mucha. Als in de

Afbeelding 15. Affiche vliegfeest vliegveld Teuge.

Afbeelding 16. Affiche voor Sonja koffie.

Afbeelding 17. Onrust over de Worp, 1945.

Afbeelding 18 en 19. Boekomslagen voor studieboeken van Thieme.

Afbeelding 20. Omslag folder en affiche Indische week Deventer, 1937.

loop van de jaren twintig de druktechnieken zo verbeteren dat drukkerijen in staat zijn om zulk groot drukwerk uit te voeren, wordt het affiche als reclameobject ook populair. De straat wordt expositieruimte en dat heeft tot gevolg dat grote steden als Amsterdam lijden onder het wildplakken. Men probeert het plakken van affiches te reguleren en zo verschijnen er in het stadsbeeld reclameborden en reclamezuilen.

Ook voor vliegfeesten op de vliegvelden Teuge en Hilversum maakt Smeele vanaf 1946 de affiches. Voor Veilig Verkeer ontwerpt hij een vijftal instructieve affiches.

Aan het affiche dat hij voor de AKET, de Algemene Koffiebranderij en Theehandel in Breda, voor Sonja koffie ontwerpt, is een aardige anekdote gekoppeld. 'Geef me eens

Afbeelding 21. Ansichtkaart 'Op de Veluwe' met aquarel van Smeele.

Afbeelding 22 en 23. Ansichtkaarten ter gelegenheid van de bevrijding, 1945.

Afbeelding 24 (links). Kalender van 1935 voor de Bond voor daadwerkelijke Dierenbescherming.

Afbeelding 25 (rechts). Kalender van 1950 voor de Apeldoornse Nettenfabriek.

een handjevol koffiebonen', vraagt Smeele aan zijn vrouw. Die bonen gebruikt hij vervolgens voor het affiche voor de AKET. Blijken de koffiekenner's vervolgens de bonen te herkennen als Douwe Egberts bonen! Een klein maar problematisch foutje.

Smeele maakt verschillende ontwerpen voor boekomslagen. Dat zal hij overigens ook na zijn vertrek bij De IJssel nog blijven doen. Voor het boekje *Onrust over de Worp*, dat al in 1945 verschijnt en waarin de auteur, C.B. Struppert, vertelt over de oorlogstijd in de wijk de Worp, maakt Smeele niet alleen het boekomslag, maar ook een aantal litho's.

Als Smeele na ontslag genomen te hebben bij De IJssel als leerkracht gaat werken in Enschede en midden jaren vijftig in Zutphen, klust hij er nog aardig wat bij in zijn oude metier, het vormgeven van reclamemateriaal. Voor uitgeverij nv W.J. Thieme & cie in

Afbeelding 26 en 27. Kalender van 1937 voor drukkerij De IJssel.

Afbeelding 28 en 29. Vloeiend blad voor De IJssel, 1934, met een reeds eerder gebruikte afbeelding met een sjabloon- en airbrushtechiek.

Afbeelding 30. Ontwerp doos voor constructiespeelgoed.

Zutphen ontwerpt hij in 1958 een aantal boekomslagen. Het betreft studieboeken die van een nieuw, fris omslag voorzien moeten worden.

In 1937 viert Deventer het 25-jarig bestaan van de Koloniale Landbouwschool. Ter gelegenheid van dat feit wordt er in september in de stad een Indische week gehouden, waarbij de Deventer middenstand een graantje probeert mee te pikken van de belangstelling. Smeele ontwerpt het omslag van de reclamefolder en een affiche in Indische stijl.

Drukkerij De IJssel drukt in en na de Tweede Wereldoorlog diverse series Ansichtkaarten, sommige daarvan in opdracht van anderen, zoals voor de firma Wuestman in Harder-

wijk, Weenenk & Snel in Baarn, Jos Pé (Arnhem) en voor Van der Hoeve in Deventer. Smeele is bij een flink aantal series als vormgever betrokken. Hij aquarelleert en fotografeert in de steden langs het IJsselmeer en op de Veluwe. Het zijn ongevaarlijke volkseigen prentjes. Hij fotografeert in de natuur en maakt series kaarten met bloemen en dieren. De foto's zijn alle in kleur, veelal onderweg gemaakt met de Leica-camera.

Voor een serie Ansichtkaarten die direct na de bevrijding gemaakt worden, staan zijn eigen kinderen model.

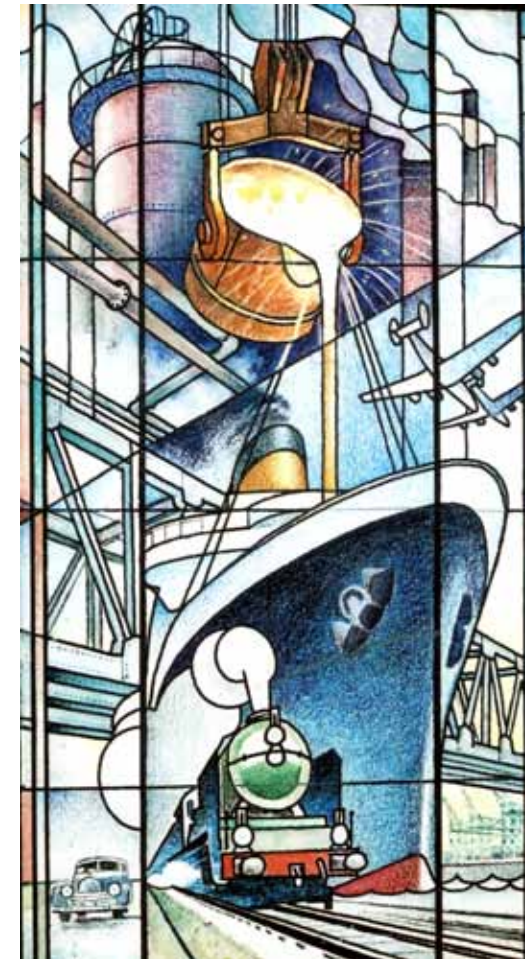
Afbeelding 31. Bouwplaat Keuken.

Afbeelding 32. Topografisch uittrekkartje van de provincie Overijssel.

In de rijke traditie van het drukken van kalenders bij De IJsel maakt Smeele ook voor verschillende klanten kalenders. Zo maakt hij een aantal kalenders voor de Apeldoornse Nettenfabriek. Hij aquarelleert voor deze kalenders verschillende coasters. Smeele zal dat tot in het midden van de jaren vijftig blijven doen, ook na zijn werkperiode bij De IJsel. Maar ook bijvoorbeeld voor de Bond voor daadwerkelijke Dierenbescherming en voor drukkerij De IJsel zelf maakt hij kalenders.

Een in de vergetelheid geraakte vorm van reclamevoering is het vloeiblad. Piet Zwart maakte gedurende twintig jaar, tussen 1930 en 1950, maandelijks vloeibladen. Ook bij De IJsel zijn er vele gedrukt.

Smeele maakt voor de reclamevoering van de eigen drukkerij een aantal vloeibladen. Hij hergebruikt hierbij een afbeelding met een gestileerd vrouwengezicht dat hij al eens eerder gemaakt had. Dit hergebruik van afbeeldingen gebeurt natuurlijk vaker, zeker in tijd van hoge werkdruk. Het was natuurlijk wat gemakkelijker als het daarbij een ontwerp voor de eigen drukkerij betrof.

Afbeelding 33. Een van de twee glas-in-loodramen voor de ambachtsschool in Enschede.

Bij drukkerij De IJsel worden verschillende kartonnagetechnieken toegepast. Dat maakt het mogelijk om bouwplaten en spelletjes te maken. Smeele ontwerpt verschillende van die bouwplaten. Helaas is daarvan slechts een aantal foto's bewaard gebleven. Hij maakt ook een aantal bordspelen en ontwerpen voor verpakkingsdozen voor speelgoed. Voor het ontwerp van een doos voor het constructiespeelgoed >Hobby< heeft zoon Paul model gestaan.

Het precisiedrukwerk en kartonnagewerk waartoe De IJsel in staat was, worden misschien wel het meest zichtbaar in de serie topografische zakkaartjes die gemaakt zijn van de Nederlandse provincies. Smeele verzorgt de vormgeving. De kaarten zijn voorzien van een schuifje. Door aan het schuifje te trekken zijn in de kaart, waarin kleine vensters uitgestanst zijn, de afstanden in kilometers af te lezen. De kaarten zijn gemaakt als reclamemateriaal voor De IJsel zelf.

Als Smeele ontslag neemt bij De IJsel en les gaat geven aan de ambachtsschool in Enschede ontwerpt hij voor de school twee glas-in-loodramen die ook uitgevoerd worden. In 1957 ontwerpt hij een muurschildering voor de spaarbank in Eerbeek. Deze schildering wordt door schoolkinderen uitgevoerd.

Voor de firma Velo in Barendrecht ontwerpt Smeele folders voor biljarttafels en wasmachines. Ingenieur is de folder voor het biljart. Links staan twee mannen met een *big smile*, zichtbaar in hun element, in een café te biljarten, twee pilsjes op

tafel erbij. Slaan we de folder met de halve eerste bladzijde open, dan zien we rechts dezelfde man aan het biljart. Hij is nog steeds in zijn element, nu echter thuis en hij biljart, vermoedelijk met zijn vrouw, gezellig in de huiskamer. De biertjes op tafel zijn wel vervangen door twee kopjes dampende thee. Dat vrouwen biljarten is al bijzonder, maar dan wel thuis en zonder bier, althans dat vond men bij Velo.

Beïnvloeding

We hebben Smeele al getypeerd als een technisch vakman, een man die vooral liefde had voor de ambachtelijke kant van zijn werk. Hij kon werkelijk alles: fotograferen, schilderen, tekenen, lithograferen en aquarelleren. Na zijn carrière bij het onderwijs zal hij zich als hobbyist met hout bewerken bezighouden en maakt hij knipsels van papier. Al deze technieken gebruikt hij bij het werken aan opdrachten voor de drukkerij. En

Afbeelding 34 en 35. Voorzijde en eerste pagina van een uitvouwbare folder voor biljarttafels van de firma Velo.

Afbeelding 36. Omslag reclamefolder voor Concordia in Bussum.

omdat al dat werk in opdracht uitgevoerd is, kenmerkt het werk zich door een bonte verscheidenheid van stijlen; van een wat suffige reeks ansichtkaarten over het leven rond de Zuiderzee – die overigens in enorme oplagen gedrukt is – tot series aquarellen van coasters voor kalenders van de Apeldoornse Nettenfabriek en tot affiches waarbij in verschillende stijlen gewerkt is.

Een kenmerkende eigen stijl heeft Smeele niet, maar bij al het werk dat hij maakt straalt het vakmanschap ervan af. Boven alles was hij een consciëntieuze tekenaar.

Het is interessant om te onderzoeken hoe hij de ruimte invult die ontstaat wanneer de kaders voor de uitvoering van een opdracht wat vrijer waren. We zien dan werk van een man die rondgekeken heeft in de kunst-, reclame- en vormgevingswereld en die met wat hij daar gezien heeft zelf gaat experimenteren. Smeele is op de hoogte van ontwikkelingen in zijn vak en kent de vaktijdschriften waarin regelmatig uitgewerkte voorbeelden van reclamemateriaal zijn opgenomen, die door velen werden nagevolgd.

Een onmiskenbare voorliefde heeft Smeele evenwel voor de fotografie. Hij experimenteert al vroeg ook met kleinbeeld- en kleurenfotografie. Voor het reclamedrukwerk van De IJsel maakt hij al voor de Tweede Wereldoorlog gebruik van kleurenfotografie en hij krijgt ook foto-opdrachten voor illustraties in boeken.

In het vroege werk uit het begin van de jaren dertig, zelfs uit de tijd van voor De IJsel, zijn kenmerken van de dan moderne reclametypografie te zien. Iets wat in de 'officiële' typografie van die tijd een doodzonde was – het gebruik van letters die door elkaar liepen – wordt in de reclametypografie om kunstzinnige redenen wel toegepast. Smeele experimenteert er ook mee, bijvoorbeeld in de folder voor de schouwburg Concordia in Bussum. De letters overlappen elkaar hier ten dele. Ook het gebruik van het bijzondere lettertype in het woord 'Bussum' is experimenteel. Het gebruik van zelfontworpen fantasieletters voor smoutwerk – drukwerk waarin verschillende lettertypen en -grootten worden gebruikt – wordt in de reclame voor het eerst in de jaren twintig toegepast. De letters die Smeele hier gebruikt, lijken op het lettertype Bifur dat A.M. Cassandre in 1929 ontwierp.

De folder die Smeele maakt voor de Nederlandsche Wandelorganisatie (NWO) doet in het begin van de jaren dertig ook verrassend modern aan. Hij maakt gebruik van

Afbeelding 37. Op stap, 1933.

Afbeelding 38. Reclamefolder voor Velo-wasmachines.

diagonale lijnen en van letters die ook gedurfd schuin op het papier staan. De twee afgebeelde wandelaars zijn gestileerd weergegeven.

Herbert Bayer, verbonden aan het Bauhaus, ontwerpt in 1927 een universeel schreefloos lettertype. Hij ziet daarbij zelfs af van het gebruik van hoofdletters. In de reclamefolder voor Velo-wasmachines (afb. 38) zien we dat Smeele daar ook mee experimenteert. Dat Bayer om efficiencyredenen de hoofdletters afschaft, gaat hem hier blijkbaar te ver. De zin begint netjes met een hoofdletter 'H', maar er wordt wel voor een schreefloze letter gekozen.

Overigens is deze folder voor de Velo-wasmachine ook een prachtig voorbeeld van hoe Angelsaksische invloeden vanaf de jaren twintig in de reclame doorwerken. De slanke goedgekapte en modieus geklede en gestileerd getekende vrouw lijkt net van een party thuis te komen, als ze met een stapel was geconfronteerd wordt die in zwart-wit weergegeven wordt. Het is een mooi voor-

beeld van de manier waarop vormen van indirecte reclame toegepast worden. Producten krijgen vermeende kwaliteiten als geluk, schoonheid en vrije tijd toegedicht en worden niet meer rechtstreeks aangeprezen.

Ook de vormgeving van het boekje is experimenteel, met de rond afgesneden pagina.

Het ingenieus afstemmen van het reclameontwerp op het stansen of afsnijden van het eenmaal gedrukte papier, zoals dat bij de folder voor de Velo-wasmachines gebeurd is, hanteert Smeele ook bij de vererende opdracht die De IJssel mag uitvoeren voor de KLM.

Afbeelding 39 en 40. Folder voor de KLM.

Afbeelding 41, 42 en 43. Omslagen van folders voor Feltext viltzeil, Balatum zeil en Germaan rijwielen, midden jaren dertig.

Afbeelding 44. Kalenderontwerp in de stijl van Cassandre.

Overigens werd bij De IJssel het verhaal verteld dat de KLM slecht van betalen was. Invloeden van het Bauhaus zijn bij Smeele ook terug te vinden in het gebruik van de kleuren zwart en rood in een reclameboekje dat hij maakte voor viltzeil voor de firma Feltext in Amsterdam. Een gestileerd getekende arbeider zien we in de weer met een grote rol zeil. Eenzelfde effect verkrijgt hij bij het ontwerp van een folder voor de firma Balatum uit Huizen. Voor de folder die hij in 1935 maakt voor Germaan rijwielen gebruikt hij dezelfde kleurstelling als voor Feltext.

In deze ontwerpen komen ook modern vormgegeven typografische letters voor. Vermoedelijk zijn de letters van het woord 'Germaan' een eigen ontwerp. Dit had als groot voordeel dat De IJssel niet voor dit lettertype hoefde te betalen.

Afbeelding 45. Met silhouetten geïllustreerde liedbundel.

Voor de nv Cartonexport (Boardexport) uit Delfzijl maakt Smeele in 1939 een krachtig geometrisch ontwerp voor een kartonnen achtergrond van een kalender. Ook al is de kalender die er uiteindelijk opgeplakt wordt zo standaard als maar zijn kan, en geen ontwerp van Smeele, toch ademt het ontwerp van de achtergrond de sfeer van de beroemde ontwerpen van Cassandre voor affiches en reclameborden voor de Holland-Amerika Lijn uit het midden van

Afbeelding 46. Ontwerp voor de Spoorweg Onthouders Vereniging.

de jaren dertig. Smeele weet hier de natuurlijke kleur van het dikke bruine karton uit de Groningse strokartonfabriek grafisch te gebruiken.

Een techniek die doet denken aan de silhouettekeningen van de uit Zwolle afkomstige Jan Wiegman gebruikt Smeele voor de illustraties van een liedbundel voor kinderen.

In een ontwerp voor de Spoorweg Onthouders Vereniging (SOV) gebruikt hij ook een silhouet. Ditmaal is het een conducteur die gestileerd en in silhouet is weergegeven. Het ontwerp is nu niet in het zwart maar in de kleur blauw, die uiteraard bij de onthoudersbeweging hoort. Vermoedelijk heeft Smeele bij dit ontwerp wat vrijer zijn gang kunnen gaan en sluit hij in zijn vormgeving aan bij ideeën van de Amsterdamse Stadsdrukkerij waar vormgevers als Fré Cohen werkten. Cohen is met name bekend geworden door haar werk voor de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC).

Smeele toont in de kleurboeken die hij heeft gemaakt aan dat hij ook werk kon leveren in de sfeer van Rie Cramer, zoals te zien is op deze kleurplaat uit het kleurboek 'Wij kleuren'.

Afbeelding 47 en 48. Kleurplaat in de stijl van Rie Cramer.

Afbeelding 49. Reclame met tabletop-fotografie.

Afbeelding 50. Etiket Weduwe G. Ganzeboom Oranje Bitter met gansje.

Afbeelding 51. De Flipposcoop.

chocoladeflikje, een ontwerp van Wiegman, maar dat in 1931 door Cassandre gemoderniseerd is. En natuurlijk kent ook iedereen nog Flipje van Tiel!

In Deventer doet de industrie braaf mee met deze mode. Zo introduceert Auping in de jaren dertig zijn Klaas Vaak en Anton Hunink zijn Hans Worst. In navolging van Piet Pelle van Gazelle heeft Burgers ENR Bennie Burgers.

Smeele ontwerpt voor de Weduwe G. Ganzeboom Deventer het gansje, dat op de etiketten als beeldmerk voor de fabriek gebruikt is. Het gansje is tot in de jaren zestig op verschillende reclamemiddelen van Ganzeboom gebruikt. Er zijn borrelglaasjes 'Old Sop'-jenever bekend met het beeldmerk. Het gansje is in de jaren zestig zelfs vereeuwigd op een speldje.

Voor het aanvullende reclamemateriaal behorend bij een van Nederlands beroemdste mascottes, Tiels Flipje van "De Betuwe", maakt Smeele de al genoemde Flipposcoop. Het was een theatertje waarin de strips van Flipje getoond konden worden.

In de reclamewereld wordt al in de jaren twintig en dertig vaak naar ontwikkelingen in Amerika gekeken. Dat wordt in de naoorlogse jaren nog veel sterker. Het gebruik van grote advertenties, van foto's in advertenties, de indirecte reclamevoering, het zijn allemaal ontwikkelingen die in Europa navolging krijgen.

In de reclameplaat die Smeele na de oorlog in opdracht van de grote bandenfabrikant BFGoodrich maakt, is te zien dat hij ook deze schreeuwerige stijl van reclamevoering onder de knie heeft. Het is bijna Amerikaans dan de Amerikaanse stijl dat zelf was!

In het stijlvol afstemmen van kleurgebruik in het reclamemateriaal op het product was Smeele een meester, zoals te zien in de reclamefolder die hij maakte voor tinproducten van de firma nv Metama uit Tiel.

Afbeelding 52. Kalenderplaat voor BFGoodrich.

Afbeelding 53. Folder voor Metama.

Smeele tentoongesteld

In het voorjaar van 2011 wordt het werk dat Smeele naliert en voor het merendeel voor drukkerij De IJsel maakte, overgedragen aan Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek. Ter gelegenheid van de overdracht van dit unieke materiaal zal SAB een tentoonstelling organiseren in zijn pand aan het Klooster 12.

Afbeelding 54. Boerderij op De Wilpsche Klei, 1941.

Literatuur en bron

- Berends, René, *Deventer maakt reclame*, Deventer 2008.
- Bie, J.A. en J. Kluwer, *300 jaar Kluwer*, Deventer 1991.
- Drukwerk*. 'Schandalig gesol met werknemers belangen', in: *Drukwerk* (26 oktober 1983), nr. 20, p. 17 en 18.
- Enthoven, Leo, *Met het hart gedrukt. Groei, bloei en teloorgang van Drukkerij Salland*, Meppel 2009.
- Hermesen, Ronald (red.), *Wijsheid te boek. 75 jaar inspirerende boeken van N. Kluwer tot Ankh-Hermes*, Deventer 1998.
- Holsboer, F.Th., *Vijftig jaren De IJsel*. Deventer 1949 (uitgave van nv Boek- en Steendrukkerij 'De IJsel', v/h. R. Borst & Co).
- Lugard Jr., Gerhard Jan, *Vijf eeuwen Deventer: een beschouwing over de culturele en commerciële ontwikkeling van de "Heerlicke Keyser Vrie Anse Stadt" en de plaats die de drukkers daarbij innam*. Deventer 1949 (uitgave van nv Boek- en Steendrukkerij 'De IJsel' v/h. R. Borst en Co).
- Maatschappij van Nijverheid. 'De IJsel. Boek- en steendrukkerij', in: *Deventer als industriestad 1907*, Deventer 1907, p. 156-158.
- Maatschappij voor nijverheid en handel. 'Boek- en steendrukkerij "De IJsel", v/h. R. Borst & Co., Deventer', in: *Deventer haar nijverheid*, Deventer 1931, p. 71-73.
- Paardekooper, Jos en Hein te Riele, *Aen de Rivier. Ondergronds literair leven in Deventer 1940-1945*, Deventer 1985.
- SAB, Deventer, drukkerij De IJsel (8 meter), no. 2.001.021.

Noten

* Paul Smeele (de zoon van) is socioloog en was docent planologie aan de TU Delft. Hij heeft gepubliceerd over Nederlandse keramiek. René Berends is lid van de redactie van het *Deventer Jaarboek*. De auteurs danken Adri van der Meulen, Petra van Boheemen, Gerard Koning en Rinus Jansen voor hun inhoudelijke bijdragen.

(1) J.A. de Bie en J. Kluwer, 1991, p. 226. **(2)** Idem, p. 232. **(3)** Idem, p. 233. **(4)** Leo van Enthoven, 2009, p. 24. **(5)** F.Th., Holsboer, 1949, p. 8. **(6)** Idem, p. 11. **(7)** J.A. de Bie en J. Kluwer, 1991, p. 233. **(8)** Maatschappij voor Nijverheid en Handel, 1907, p. 92. **(9)** Leo van Enthoven, 2009, p. 24. **(10)** Hein te Riele, 1985. **(11)** *Drukwerk* 1983, nr. 20, p. 17 en 18. **(12)** Maatschappij voor Nijverheid en Handel, 1931, p. 72.

In het voorjaar van 2011 wordt de familiecollectie van werk dat Piet Smeele maakte voor drukkerij De IJsel overgedragen aan Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek in Deventer. Ter gelegenheid hiervan wordt er een tentoonstelling ingericht en verschijnt deze publicatie. Het boekje betreft een overdruk van een artikel, dat eerder verscheen in het Deventer Jaarboek 2010 en is van de hand van Paul Smeele en René Berends.

Piet Smeele leefde van 1910 tot 2001. Zijn grote passie was het onderwijs, maar omdat werk als tekenleraar in de crisistijd moeilijk te vinden was, werd hij vormgever en reclameontwerper bij drukkerij De IJsel. In vijftien jaar, van 1934 tot 1949, bouwde hij hier een omvangrijk oeuvre op waarvan slechts een deel behouden is gebleven. Bij drukkerij De IJsel, een topbedrijf in deze branche, werd drukwerk van hoge kwaliteit geproduceerd. Piet Smeele was in staat in zijn ontwerpen de technische mogelijkheden van de drukkerij ten volle te benutten. Alle beschikbare druktechnieken werden ingezet en hij maakte folders, prijscouranten, fullcolourposters op groot formaat, verpakkingen, vloeibladen, ontwerpen voor geavanceerd gestanst drukwerk op karton, boekomslagen, talloze kalenders en ansichtkaarten.

Als schakel in de productieketen van een commercieel bedrijf moest hij zich richten naar de wensen van de klant – want die was koning. Daardoor is zijn werk noodgedwongen eclectisch van aard. Maar de veelzijdigheid van het werk tekent ook de man. Piet Smeele was eerder een allround vakman dan een kunstenaar met een eigen stijl. Hij volgde actief de ontwikkelingen in de branche en experimenteerde dat het een lieve lust was.